

Vover og valkning

Langs kysten på Færøerne er der en række stednavne, der fortæller om en gammel valkningsmetode, der holdt sig til engang i 1600-tallet. Her fastgjorde man store stykker vadmel til en klippe eller lignende ved strandkanten, og derved blev stoffet valket ved søens bevægelser. Nogle eksempler på disse navne er *Váðaklettur*, *Váðakneysi*, *Váðatangi* og *Váðartúvan*.

Oprindelse og datering

I denne artikel vil jeg fokusere på oprindelsen til disse stednavne og prøve at analysere årsagen til, at man valkede ved kysten. Dertil vil jeg prøve at sætte valkningen ind i en historisk-økonomisk sammenhæng, hvilket vil gøre det muligt at sætte disse stednavne ind en tidsmæssig ramme.

Struktur

Navnene indeholder femininumsortet *váð*, der er arkaisk for „uldent vævet klæde, vadmel“, og de har alle en entydig struktur. Deres første led er „*váð(a)-*“, der er stammen eller genitiv pluralis af *váð*, men der er et eksempel på, at navnet indeholder *váð* i genitiv singularis – *Váðartúvan*.

Det efterfølgende navneled – efterledet – er et landsskabsappellativ, f.eks. *-klettur*, *-kneysi*, *-steinur*, *-tangi*.

Navnemateriale

Navnematerialet, der indeholder *váð-*, er fra Føroyamálsdeildin,

Fróðskaparsetur Føroya (Institut for færøsk sprog og litteratur, Færøernes Universitet). Jeg modtog som svar på min forespørgsel en liste med stednavne, hvis første led var „Váð-“. Listen indeholder navne, der til højre var gengivet, som indsamleren har skrevet dem, og til venstre var gengivet i en normaliseret form. Navnene er normaliseret af forskningsassistenter under vejledning af ansvarshavende forsker. De fleste navne stammer fra indsamlingen Staðanavnasavn Føroya løgtings (SFL), der er indsamlet i 1940'erne og senere, og en del af navnene stammer fra en indsamling, som Institut for Navneforskning på Københavns Universitet (INF) forestod i 1950'erne. – Forekommer et navn i begge indsamlinger, har jeg valgt navnet i Staðanavnanevnd Føroya løgtings indsamling.

Normaliseret form	Indsamlerens ortografiske form	(Marketsbyg) og (indsamling)
Váðagjógv?	Váðagjógv – Vágagjógv	(Vágur) (SFL)
Váðanasin	Váanæsin	(Kvívík) (SFL)
úti í Váðarhæl	úti í Váðarhæl	(Tjørnuvík) (SFL)
Váðaklettur	Vágaklettur	(Haldarsvík) (SFL)
Váðarhælur	Vágarhælur	(Eiði) (SFL)
Ytri Váðasteinur	Ytri [idrê váastein; r]	(Hoyvík) (SFL) ¹⁾
Innari Váðasteinur	Innari [jnnarê váastain; r]	(Hoyvík) (SFL) ²⁾
Váðatangi	Vágatangi	(Norðragøta) (SFL)
Váðaklettur	Vágaklettur	(Norðragøta) (SFL)
Váðakneysin	Vágakneysin	(Lambi) (SFL)
Váðartúvan	Váðartúan	(Húsar) (SFL) ³⁾
Váð(a)kneysi	Vágkneysi	(Mikladalur) (SFL) ⁴⁾
Váðaklettur	Váaklettur	(Klaksvík) (SFL)

1) Er optegnet Ytri Váðasteinur i INF's indsamling.

2) Er optegnet Innari Váðasteinur i INF's indsamling.

3) Er optegnet Váðatúgván i INF's indsamling.

4) Er optegnet Váðkneysi i INF's indsamling.

Fig. 1 Váðasteinur i Hoyvík. Foto: Lív Arge Simonsen

Váð(a)tón ⁵⁾	Vágtón ella Vatón	(Hattarvík) (SFL) ⁶⁾
Váðarurð	Váðarurð	(Hov) (INF)
Váðagjógvin	Vágagjógvin (ð)	(Skarvanes) (INF)
Váðagjógv	Váðagjógv	(Nólsoy) (INF)
Váðtangi	Váðtangi	(Syðrugøta) (INF)

Der er sat spørgsmålstegn ved ét af navnene. Det er på grund af usikkerhed med hensyn til normalisering.

Udbredelse

Jeg har her markeret de marketalsbygder med en rød cirkel (se fig. 2), hvor der forekommer et eller flere navne, der indeholder navneled-

5) Føroysk orðabók s. 1251: tó¹ flt: tør kv (*gl.*) vallað rók, tógv2, tá2.– Chr. Matras (1933 s. 304): flúur, dvs. undersøisk skær (denne uoverensstemmelse er helst årsagen til, at navnet er skrevet lydret).

6) Er optegnet Váðtón i INF's indsamling.

Figur 2: Kort, der viser udbredelse af navne på Færøerne indeholdende Váða-baseret på navnemateriale fra Føroyamálsdeildin, Fróðskaparsetur Føroya.

det *Váða*- i SFL's og INF's indsamlinger. Dette kort viser, at navne af denne type er udbredt over næsten hele Færøerne.

De røde cirkler er indsat ved marketalsbygden og ikke præcis, hvor stednavnet er. Hvis der forekommer to stednavne i samme marketalsbygd, har jeg kun sat en rød cirkel.

Usikkerhed ved normalisering

Det kan være svært at etymologisere navne med udtalen /vo:a-/. Det kan nemlig dreje sig om tre ord foruden *váð* ('vadmel'): 1) hankønsordet *vágur* ('vig') i genitiv pluralis 2) hunkønsordet *vág* ('vig' eller 'bølgegang') i genitiv singularis eller pluralis – idet *r* ikke høres i genitiv singularis i sammensatte ord, eller 3) hankønsordet *váði* ('fare, risiko') i genitiv singularis (ordet er entalsord).

Problemet med navne af denne type – dvs. der indeholder ð eller g

intervokalisk eller i udlyd – er, at der ikke kan høres forskel i udtalen. Intervokalisk *ð* og *g*, og *ð* og *g* i udlyd, faldt bort omkr. 1400-1600 i færøsk, men den færøske ortografi, der stammer fra 1846 (med senere tilpasninger), er etymologisk og gengiver derfor ikke udtalen fonetisk. Derfor kan navnets første led enten være *vágur* i genitiv pluralis eller *vág* i genitiv pluralis. Derudover kan navnet i princippet også indeholde ordet *váði* i genitiv, idet ordet har samme udtale /vo:a-/. Dette medfører en vis usikkerhed omkring tolkningen. Disse forhold medfører, at indsamlede stednavne af denne type må tages op til vurdering, og tolkningen må baseres på andre indikatorer. De stednavne, som jeg baserer min artikel på, er normaliseret ved tolkning på Føroyamálsdeildin, og jeg foreholder mig til denne tolkning.

Valkning ved vandkraft

At valke ved hjælp af vandkraft er kendt. Valke- og stampemøller kom i anvendelse i Skandinavien fra slutningen af 1100-årene⁷⁾. Stampemøllen er en særlig form for vandmølle, der er konstrueret med et vandhjul, der driver en aksel, på hvilken der sidder en tap for hver stampe. På hver stampe sidder ligeledes en tap, og når hjulet drejer, løftes stamperne. Denne valkningsmetode har været udbredt i mange lande, og den har været brugt i åer eller elve. Derfor kan man regne med, at denne metode har været at foretrække, hvor der har været store elve.

Valkning ved kysten

Valkning ved kysten har været mere simpel – man har ikke brugt tekniske installationer, men det har været en meget enkel fremgangsmåde. Man har fastgjort et stykke vadmél til en klippe el.lign. ved stranden, og så har naturen selv – dvs. bølgenes brydning og søens bevægelser – vasket stoffet.

7) www.middelalderinfo.dk/bygninger.php

I forhold til de andre nordiske lande har vi ikke meget kildemateriale til at basere vores navnetolkning på. Fra før reformationen er kilderne få og spredte. De første optegnelser af betydning, der indeholder stednavne, er jordebøgerne, der er fortegnelser over færøske jordforhold, og disse fortegnelser begynder i 1584, og stednavnene er i daniseret form. Derudover kan man finde stednavne i skifteprotokoller, men da er navnene almindeligvis ligeledes daniserede.

Men der findes nyere materiale, som behandler stednavne. Der findes beskrivelser af navne med *Váð*- som forled, og der findes også en forklaring på disse navne.

Indberetninger

Den første kilde, der kan belyse denne type stednavne, er *Indberetninger fra en Reise i Færøe 1781 og 1782* af J.Chr. Svabo. I forbindelse med stednavnet *Váðarklettur* på Borðoy findes denne interessante oplysning:

Inderst paa *Bordøe*-Vigen er en Steen ved Søe-Kanten kaldet *V a a - k l e t t u r*. Man fortaalde, at denne skulle have faaet sit Navn deraf, at man fordum plejede at hænge *Vadm*el ved samme ned i Søen, hvor det da blev valket ved at bevæges af Søen mod Stenen. Nu er det ikke i Brug.

(Svabo 1959 s. 285).

Beskrivelsen „at man fordum plejede“ indicerer, at da Svabo var på sin rundrejse på Færøerne i 1781 og 1782, har denne tradition været aflagt, og ingen dalevende person har oplevet den slags valkning. Men det har alligevel ikke været forløbet så lang tid, at man har glemt alt om det. De ældste hjemmelsmænd på den tid har senest været født i begyndelsen af 1700-tallet, og ud fra dette faktum kan man slutte sig til, at man i hvert fald i 1600-tallet er holdt op med at valke ved stranden.

Dr. Jakob Jakobsen

Dr. Jakob Jakobsen indsamlede ordmateriale fra det nordiske sprog norn på Shetland. Værket *Etymologisk Ordbog over det norrøne sprog på Shetland* (3 bd.) udkom posthumt i 1921. Han indsamlede og forskede også i shetlandske stednavne. På Shetlandsøerne blev norn fra 1500-tallet langsomt fortrængt af lavlandsskotsk. Sproget blev dog talt helt op til omkring år 1700, og sporadisk ind i 1800. Sproget på Shetland er i dag en lavlandsskotsk dialekt, men der er overleveret en del nordiske ord, som endnu er i brug.⁸⁾ Og i en stor del af de shetlandske stednavne er der bevaret oldnordisk navnemateriale.

I bogen *The Dialect and Placenames of Shetland* behandler Jakobsen navneleddet *kudda*, og i den forbindelse får vi noget at vide om andre *kudda*-navne, der indeholder navneleddet *tøva*- ('valke'):

Kudda is usually applied to a small rounding point. Originally the word probably signifies "bag" or "something bag-shaped," and is akin to the word *kod* (O.N. *koddi*), pillow. Some of the "Kuddas" go by the name of *Tøvakudda* og *Tevakudda*. The first part of the compound being the word "tøve," O.N. *thoefa*, to walk or shrink cloth. The "Tøvakuddas" are places at the seashore, where people used formerly to fasten "wadmél", the old Shetland cloth, in order that it should shrink and consequently grow thicker and closer by the action of the flowing and ebbing of the sea. The word "tøve" is now lost in its original sense in Shetland, but is preserved in the expressions: "to *tøve* (toss) a body (peson) about" and "dere's a *tøve* (commotion) i' de sea.

(Jakobsen 1897 s. 95).

Stednavne paa de færøske Norðuroyar

Prof. Chr. Matras forklarer i sin doktordisputats *Stednavne paa de færøske Norðuroyar*, at Svabos oplysning i *Indberetninger* vedr. *Váð(a)-klettur* ved Uppsálik har gjort det muligt for ham at forklare nogle

8) *Norn*, the ancient language of Orkney and Shetland (<http://nornlanguage.x10.mx/>).

stednavne (ved stranden) begyndende med *vā-* eller *vār-*. (Matras 1933 s. 9). Han siger endvidere:

Det er tydeligt, at vi her har med en gammel Valkningsmaade at gøre, som gaar langt tilbage i Tiden; vi finder nemlig i shetlandske Stednavne Vidnesbyrd om det samme, kun at lignende Steder ved Stranden der hedder *Tøvakudda* el. *Tevakudda*. Ogsaa paa Island maa man have brugt en lignende Fremgangsmaade ved Valkning, som Stednavnet *Þæfusteinn*⁹⁾ viser; om *Vodðhylur* (i en Elv i Reykjahverfi, se Árb. hins íslenzka Fornleifafjelags, 1928) hører herhen, tør jeg ikke afgøre.

(Matras 1933 s. 9).

Matras behandler også navneleddene i alfabetisk orden:

Váð f. 'vævet, uldent Tøj'. – Dette Ord findes som første Led i en Del færøske Stednavne langs med Stranden. Allevegne er Betydningen den samme: ved disse Steder har man i gammel Tid fastgjort Vadmel for at faa det valket ved Søens Skyllen frem og tilbage. – Den samme Skik kendes fra Shetlandsøerne og har sat sig Spor i Stednavnene.

(Matras 1933 s. 303).

(Og så gengiver han det, som dr. Jakob Jakobsen skriver om disse navne i *Dialect and Placenames of Shetland* s. 95). – Og han fortsætter:

Fra Norðuroyar kendes flg. Navne, indeholdende Ordet *váð*. *Váðaklettur* [vā-] (U – ved Borðoyarvík), *-kneysi* [-knæi'si] (Mi – „har bundu tey vaðmal fyrr í tíðini og lótu tað tøvast í súginum“) – *Váðartúvan* [vār-] (Hú). – *Váðatón* [vā-] (Hat) – „flúrur, liggur undir vanligu, men kemur undan við høgari fjøru“.

(Matras 1933 s. 304).

9) Ifølge mundtlig meddelelse.

Årsagen til, at det kun er én vokal i udtalen af Váða- [vā-] er den, at nordpå (på Norderøerne m.m.) er den oldnordiske udtale af *á* bevareret, dvs. et langt a, og et langt [a:] „opsluger“ et efterfølgende endelses-[a], derfor [vā-].

Vores nabolande

Spørgsmålet er så, hvor udbredt denne skik har været og om der er kystnavne i vores nabolande, der indikerer valkning af denne art. Idet der er begrænset mulighed for tilgængeligt navnemateriale herfra, tog jeg kontakt med tre meget dygtige og erfarne navneforskere på Island, i Norge og på Shetland – henholdsvis Svavar Sigmundsson, Tom Schmidt og Brian Smith. De har alle været hjælpsomme og har bidraget med værdifulde oplysninger.

Island

Svavar Sigmundsson, forhenv. forskningsprofessor på Stofnun Árna Magnússonar, har undersøgt islandsk navnemateriale for at finde frem til navne, der kan pege i retning af valkning eller vadmæl. Han har søgt på forleddene *Voð-* og *Þófa-* og *Þæfu-*.

Han har kun fundet ét navn, der indeholder ordet *voð* (af ON *váð* ‘væv: dug; lagen; vod, stort net’) (ON *váð* > isl. *voð*). Det drejer sig om navnet *Voðalækur*, der forekommer i et gammelt diplom. Senere er dette navn skrevet med g – *Vogalækur*, så navnet er nok misskrevet i den første kilde, for det drejer sig helst om ordet *vogur* m (‘vig, lille bugt’), idet bækken løber ud i en vig. – Sigmundsson siger, at det er umuligt at skelne mellem ordene *voð* f og *voði* m (‘fare, ulykke’) i gen. flt., som er en aktuel form i sammensætninger.

Det har ikke været muligt at finde frem til stednavne, der indeholder navneled, hvor man er sikker på, at det drejer sig om hunkønsordet *voð*.

Dertil har han undersøgt navnematerialet for at finde navne, der indeholder *Þófa-* og *Þæfu-* (*þófi* m ‘filt’, *þæfa* -ði v ‘valke’). Han fandt

adskillige navne med disse navneled, men det viste sig, at navnene var inde i landet og ingen af dem var ved kysten, bl.a. navnet *Þæfusteinn*, som Matras også nævner. Følgelig kan man regne med, at der ikke er nogen stednavne på Island, der indicerer, at man har vasket ved kysten. – Sigmundsson nævner også, at ordet *þófi* m kan have en anden betydning, dvs. trædepude på f.eks. kattes poter.

Sigmundsson har også undersøgt navnet *Voðhylur* på Island, som Chr. Matras omtaler. Han siger, at *Voðhylur* er i *Mýrarkvísl*. Alt tyder på, at *voð-* i dette stednavn har betydningen 'vod', fordi der findes oplysninger om, at der har været megen laks i *Voðhylur*, og at man har kastet vod der efter laks¹⁰). *Voð-* har også betydningen 'fiskenet, vod' på islandsk.

Norge

Tom Schmidt ved Institutt for lingvistiske og nordiske studier, Universitetet i Oslo, har været så venlig at søge i Universitetets elektroniske stednavnearkiv for mig. Han søgte på navneleddet *Tov-*, og han fandt 130 forekomster. Men stikprøver viste, at det var sparsomt med oplysninger, idet de fleste navne kunne forklares på anden vis, bl.a. et mandnavn. Søgningen efter navneleddet *Vadmel-* og varianter af ordet gav intet resultat. Konklusionen er, at det er meget tvivlsomt, at der findes norske stednavne, der indicerer, at man har vasket ved kysten. – Hvis man skal være helt sikker, kræves omfattende undersøgelser, idet navnematerialet er enormt.

Shetland

Som før nævnt har dr. Jakob Jakobsen kastet lys over stednavne på Shetland. Han forklarer yderligere i bogen *Shetlandsøernes stednavne*: „Oftest forekommer *koddi*, *kodda* i sammensætningen *Þæfakoddi eller -kuddi: afrundet strandklippe, pynt eller søbassin, hvor *vadmel*

10) Jón Árni Gunnlaugssons bemærkninger i stednavneregisteret for Skógar i Reykjahreppur i Suður-Þingeyjarsýsla, i Stofnun Árna Magnússonar stednavnesamling.

tidligere blev udspændt, så at det kunde blive valket ved søens vekslende ebbe og flod (on. þæfa v. at valke).» (Jakobsen 1901 s. 120). Og så nævner han varianter af de navne, der har *tøva-* som første navneled: *Tøfakoddi*, *Tēfakodda*, *Tøvakoddi*, *Tēvakodda*, *Dēvakoddi* og *de Tøvakoddis*.

Brian Smith, navneforsker og historiker, der er ansat ved Shetland Archives, og som jeg før har haft forbindelse med vedr. denne stednavnetype, har bidraget med flere interessante oplysninger om valkning ved kysten på Shetland. Disse oplysninger har jeg fået i vores tidligere korrespondance:

Here in Shetland in the 17th century and earlier Shetlanders fullled their cloth at the seashore, by placing one end of the cloth on the rocks at the shore, and the other end on a rock slightly offshore, and letting the motion of the sea do the rest. There are dozens of places along the Shetland coastline known to have been used in this way: they are invariably called 'Toevakuddies' (from ON þæfa). Shetlanders still know that these places were used in this way, but they do not understand the name.

På en nyere forespørgsel oplyser Brian Smith, at shetlændere betalte skat og jordleje i vadmel:

Shetlanders paid their taxes in vadmal, butter and oil, and their rents in vadmal and butter. That remained the case until the mid-17th century. In other words, nearly every community had to produce a lot of vadmal every year: hence the large numbers of fulling places everywhere in the islands. The quality, of course, wasn't very good: one 17th century writer said that the threads were as thick as fishers' lines.

By 1640 vadmal was becoming an unpopular rent/tax medium, because the king's representatives were having difficulty disposing of it. They had been in the habit of selling it in Norway, to farmers there, who

had used it for servants' clothes. But by 1640 the Norwegians were fed up with it, because of the poor quality. As the 17th century proceeded, the payment was commuted into Scots money.

Nu står et spørgsmål tilbage: Hvorfor holdt man op med at valke ved kysten både på Færøerne og på Shetland i 1600-tallet?

Hvordan blev der valket?

På Færøerne har der været sædvane at valke i hånden eller med fødderne. Det har man gjort op til vore dage, men nu er der kun en lille del af vores påklædningsgenstande og husholdningstekstiler, der er uld, så man valker nu kun i begrænset omfang. Men vadmél bliver stadigvæk valket, bl.a. vadmelet til den traditionelle kofte til den færøske nationaldragt.

For at få mere at vide om valkning, kontaktede jeg Anna Jacobina (Annebin) Ellingsgaard, der er ekspert på området. Hun er født i 1928 i bygden Eiði, hvor hun stadigvæk bor. Hun har stor erfaring i at væve og valke og har bl.a. vævet og valket vadmél til et sejl til den færøske båd. Hun fortæller, at hun ikke har hørt om, at man valkede ved kysten, men at hun ved fra sin mormor, at man før har brugt havvand til valkning. Senere er man gået over til at tilsætte salt til vandet, men denne metode var ikke så virksom som havvand. Havvand har nogle egenskaber, som har været effektivere i forbindelse ved valkning end man kunne opnå ved kun at tilsætte salt.

Ifølge Anna Jacobina Ellingsgaard er det ikke noget særligt krævende arbejde at valke et stort stykke vadmél, som f.eks. skal benyttes til en kofte eller et sejl. Store stykker vadmél bliver valket med fødderne i et stort kar. Før i tiden brugte man en jerngryde eller et trækar. Et trækar blev lavet af en tønne, der blev savet midt over med udskårne hanke på hver side. Hvis man ønskede et stort kar, brugte man en stor tønne, ca. 200 l (se fig. 3).

Fig. 3. Kvinde valker med fødderne (del af større billede). Born 1794. Søn Landsins.

Hvorfor valkede man ved stranden?

Så er spørgsmålet: hvorfor har man valket ved stranden? Ifølge førnævnte informant, som har stor erfaring med valkning, er det ikke noget særligt stort arbejde at valke det vadmél, som skal bruges til hjemmeforbrug. Derfor kan man slutte sig til, at valkning ved kysten sandsynligvis har haft forbindelse med en produktion, der var større end kun til husholdningen. Det er let at forestille sig, at det har været arbejdssparende at valke ved kysten, hvis det har drejet sig om store mængder. Dog har det været begrænset, hvor store stykker vadmél man kunne væve, fordi vævene var ret primitive. Denne oplysning findes om stykkenes størrelse i bogen *Hin føroyski róðrarbáturin* (i brev fra kommandant Morrath og foged J.F. Hammershaimb 22/9 1759 til stiftsamtmænd Rantzau): „og Stykkene deraf, paa de her opstaaende Væve, ej kan gøres længere, formedelst en vedhængende

Vægt af Stene, end 5-6 og højst 7 Alens længde, næppe 7-8 kvarter bred, førend det valkes.“ (Mortensen 2000 s. 332).

Hvorfor holdt man op i 1600-tallet?

Bruger vi Svabo's oplysninger i *Indberetninger* som en slags tidsvurdering, så holdt man trolig også op med at valke på Færøerne i 1600-tallet. Man kan antage, at valkningen ved stranden drejede sig om mængder, der var større end til husholdningen. Hvordan kan vi sætte dette ind i en historisk-økonomisk sammenhæng? – Arne Thorsteinsson, der er bebyggelsesforsker og forhenværende landsantikvar, er tilmed sagkyndig i gamle færøske værdienheder. Han oplyser på mundtlig forespørgsel, at i henhold til jordebøgerne – den første dokumentation af betydning – blev der vævet store mængder vadmél i 1584. Dette vadmél blev benyttet til at betale skat og leje med. I middelalderen var vadmél regnemønt, og da brugte man formentlig kun vadmél til at betale landskyld med.

Thorsteinsson oplyser, at vi her på Færøerne uden tvivl har produceret lige så store mængder vadmél i forhold til fårebestanden som på Shetland, men færinger holdt op med at producere vadmél i 1600-tallet, fordi da kunne det ikke betale sig længere. I 1500-tallet var man begyndt at strikke, og midt i 1600-tallet svinder vadmélproduktionen helt ind. Ca. 1630 er den værdi i hoser, der bliver leveret til fogeden, lige stor som værdien i vadmél. Og det fremgår af den seneste Lensregnskab i 1600-tallet, at i 1652 bliver vadmél ikke længere brugt som betaling for landskyld¹¹⁾.

Thorsteinsson siger i artiklen „Historie“:

En ny opfindelse, strikkepinden, var hen mod slutningen af det 16. århundrede blevet kendt på Færøerne og fik der en afgørende økonomisk betydning. Strikkede hoser blev i begyndelsen af det 17. århundrede Færøernes hovedeksportartikel, og samtidig ophørte produktionen af vadmél til eksport fuldstændig. Hoserne beholdt deres

11) A. Thorsteinsson: Mundtlig oplysning maj 2011.

betydning gennem to århundreder eller mere.

(Thorsteinsson 1997 s. 60).

Det var således markedskræfternes påvirkning, der var årsagen til, at man holdt op med at producere vadmél, dvs. der var ikke længere nogen afsætning. Det betalte sig bedre at bruge ulden til hosestriking, som der var stor efterspørgsel efter.

Fruentimmer Arbejde

J. Chr. Svabo siger i *Indberetninger*, at mænd kunne ikke påtage sig valkning. Han siger: „Valkning er et Fruentimmer Arbejde, som Mandfolk ansee for en Skam at forette.“ (Svabo 1959 s. 285). Han forklarer desuden, hvor tidskrævende det er at valke f.eks. 20 par hoser eller uldengods. Valkes de med fødderne, tog det 4 à 5 timer. – Så valkning kunne tage lang tid, og det har været kvindearbejde.

Konklusion

Det er ikke lykkedes mig at påvise, at navne, der indicerer valkning ved kysten, findes i Norge eller på Island. Muligvis kan der findes navne i Norge, men det kræver større og mere indgående forskning end det p.t. har været muligt at foretage. Arne Thorsteinsson oplyser, at der på Island også var en stor produktion af vadmél, der uden tvivl er blevet valket. – Det må p.t. stå hen i det uvisse, hvordan vadmelet blev valket; om det blev valket i elve eller på anden måde.

Men på Shetland er der bevaret mange stednavne af denne type, og der har været en stor produktion af vadmél, som man har valket ved kysten. Og i henhold til oplysninger fra Brian Smith, Shetland Archives, holdt shetlændere op med at valke ved kysten på grund af, at kvaliteten af vadmelet var af så dårlig kvalitet, at det ikke var muligt for kongens mænd at få afsætning for den. – Thorsteinsson er af den overbevisning¹²⁾, at det uden tvivl var markedskræfterne, der også har haft sin påvirkning her.

12) A. Thorsteinsson: Mundtlig oplysning maj 2011.

På Færøerne, Island og i Norge var vadmél regnemønt i middelalderen. Men i 1584 – med belæg i den ældste færøske jordebog – var vadmél ikke længere regnemønt, for nu havde den rhinske gylden overtaget pladsen. Handelen med Nordsølandene førte den rhinske gylden til Færøerne, hvor den under betegnelsen færøsk gylden var enerådende værdimåler frem til 1790 (Thorsteinsson 1997 s. 58). – Men i et samfund, hvor der var naturalieøkonomi, og hvor det var muligt at bruge mange slags varer som betalingsmiddel, spillede vadmél stadigvæk en stor rolle. Produktionen holdt dog op i løbet af 17. århundrede, fordi der ikke var marked for vadmél længere. Derfor holdt man op med at valke ved kysten. – Det vadmél, som en familie brugte, krævede ikke mere arbejde, end at man kunne valke det i et kar.

Der kan være flere årsager til, at man valkede ved kysten. Anna Jacobina Ellingsgaard har oplyst, at havvand har nogle egenskaber, der er effektive i forbindelse med valkning, og ifølge J.Chr. Svabo var det kvindearbejde at valke og for mænd en skam. Da man så skulle producere store mængder vadmél, har man valgt en nemmere metode, dvs. at gøre vadmelet fast ved kysten og udnytte søens bevægelser. Antageligvis er man begyndt at valke ved kysten, da der var mest brug for store mængder vadmél, dvs. i middelalderen, som i nordisk sammenhæng var fra ca. år 1000 e.Kr. til reformationen. Men det eneste, der med sikkerhed kan konkluderes vedrørende datering, er, at denne type stednavne i hvert fald ikke er af nyere dato end middelalderen.

Kilder

Jakobsen, Jakob, 1897. *The dialect and place names of Shetland: two popular lectures*. Lerwick.

Jakobsen, Jakob, 1901. *Shetlandsøernes stednavne*. København.

Matras, Chr., 1933. *Stednavne paa de færøske Norðuroyar*. Kjøbenhavn.

Mortensen, Andras, 2000. *Hin føroyski róðrarbáturin. Sjómentir føroyinga í*

eldri tíð. (Supplementum XXVI). Tórshavn.

Svabo, J.Chr., 1959 (ed. N. Djuhuus) (genoptrykt 1976). *Indberetninger fra en Reise i Færøe 1781 og 1782*. København.

Thorsteinsson, Arne, 1993. Merkur, alin og gyllin – gomul føroyisk virðismet-ing. *Frøði* 1/1993. Tórshavn.

West, John F., 1974. *Færøerne. En nation og dens historie*. Denmark.

[Thorsteinsson, Arne]. Historie, 1997. I: *Færøerne på kryds og tværs*. Reykjavík.

Utrykt materiale

V.U. Hammershaimb. Stednavneindsamling i 1850erne, helst i samråd med Oldskriftsselskabet i København.

Elektronisk stednavnemateriale fra Føroyamálsdeildin: 1) Staðanavnasavn Føroya løgtings (indsamlet i 1940'erne) 2) Institut for navneforsknings indsamling (indsamlet af N. Djurhuus i 1950'erne).

www.middelalderinfo.dk/bygninger.php. 23. okt. 2011.

Norn, the ancient language of Orkney and Shetland (<http://nornlanguage.x10.mx/>)

Forespørgsler og interview

Andras Mortensen, museumsinspektør, Søvn Landsins.

Anna Jacobina Ellingsgaard, sagkyndig i valkning og vævning.

Arne Thorsteinsson, bebyggelsesforsker og forhenværende landsantikvar.

Brian Smith, historiker og navneforsker, Shetland Archives.

Svavar Sigmundsson, forhenværende forskningsprofessor, Stofnun Árna Magnússonar, Reykjavík.

Tom Schmidt, prof. og navneforsker, Institutt for lingvistiske og nordiske studier, Universitetet i Oslo.

Tak til

Lena Reinert, Føroyamálsdeildin.

Tina K. Jakobsen, Føroyamálsdeildin.

Ólavur Øster, Søvn Landsins.

Summary

Billowing and fulling

In the Faroe Islands there are several instances of place-names near the shoreline that contain the element “váð(a)-” (e.g. Váðaklettur, Váðasteinur), an archaic word for “homespun” or “wadmal”. These locations derive their names from the traditional practice of securing wadmal to the shore in order to better full it by the action of the sea. This article summarizes what has previously been written on the subject of fulling and place-names in the Faroe Islands, and it investigates whether similar place-names are found in neighbouring countries. although place-names in Iceland and Norway do not indicate a comparable fulling tradition, it is widely established that fulling in the sea was practiced in Shetland for centuries. In the Middle Ages wadmal was used as a currency. In the Shetland and Faroe Islands, this fulling tradition disappeared in the 17th century once the demand for woollen socks increased and knitted socks replaced wadmal in market value.

Marjun Arge Simonsen
marjunas@notin.fo